

DI SẢN VĂN HÓA ĐÁ PHÚ YÊN

Nguyễn Hoài Sơn

VỚI PHÚ YÊN DO ĐẶC ĐIỂM SINH THÁI TỰ NHIÊN ĐA DẠNG CÓ NÚI ĐÔI, SÔNG SUỐI, BIỂN ĐẢO VÀ NHIỀU ĐÀM VỊNH; LÀ NƠI QUẦN TỤ SINH SỐNG CỦA NHIỀU LOÀI ĐỘNG THỰC VẬT, THỦY HẢI SẢN NÊN CON NGƯỜI CHỌN LÀM NƠI SINH SỐNG TỪ RẤT SỚM. MẶT KHÁC, DO KIẾN TẠO ĐỊA CHẤT PHẦN LỚN ĐẤT ĐAI Ở PHÚ YÊN CÓ KHOÁNG SẴN ĐÁ, ĐÂY LÀ ĐIỀU KIỆN RẤT QUAN TRỌNG ĐỂ CON NGƯỜI TÁC TẠO RA CÁC DI VẬT CHẤT LIỆU ĐÁ.

Sự đa dạng về loại hình di sản văn hóa đá và di sản đá tự nhiên

Kết quả khai quật khảo cổ học đã xác định ở Phú Yên dấu ấn văn hóa đá có rất sớm. Những di vật đá thời kỳ đồ đá, lớp văn hóa của cư dân bản địa

có niên đại khoảng 20.000 đến 6.000 năm cách ngày nay được tìm thấy ở di tích Eo Bồng (xã Sơn Thành Đông, huyện Tây Hòa) thuộc nhiều nền văn hóa khảo cổ khác nhau. Phú Yên còn phát hiện những di vật đá thuộc hậu kỳ thời đại đá mới -

sơ kỳ thời đại kim khí trên địa bàn tỉnh như ở Gò Dương (xã Xuân Long, huyện Đồng Xuân), ở xã Sơn Định, huyện Sơn Hòa, Đập Bà Đồ (xã Sơn Thành Tây, huyện Tây Hòa), tại di tích Suối Mây (thị trấn Hai Riêng, huyện Sông Hinh). Ở khu vực các cồn cát ven biển nhiều hiện vật chất liệu đá là các công cụ ghè dẽo, mũi khoan, hòn kê, hòn ghè, bàn mài, được phát hiện tại di tích Gò Ốc (xã Xuân Bình), Cồn Dinh (thôn Diêm Trường, xã Xuân Lộc, thị xã Sông Cầu), khe ông Dậu (thôn Phước Long, xã Hoà Tâm), Gò Cây Thị (xã Hòa Hiệp Nam, huyện Đông Hòa), gò Bộng Dậu (Long Thủy, xã An Phú, TP.

Chùa Đá Trắng, Tuy An

Tuy Hòa)... Ngoài các công cụ đá của người tiền sử, Phú Yên còn phát hiện được khá nhiều những tác phẩm nghệ thuật điêu khắc chất liệu đá, các di vật đá phục vụ thờ tự, các bi ký thuộc nền văn hóa Chăm như: tượng Nam thần, tượng Nữ thần, tượng Phật lồi, tượng Gannesa, tượng Voi, tượng Bò Nandin, tượng Ngựa, tượng Rắn, tượng Sư tử, các phù điêu trang trí và các bi ký, là những di sản văn hóa đá có giá trị lịch sử và văn hóa to lớn.

Trong số di sản văn hóa đá ở Phú Yên tiêu biểu nhất là bộ đàn đá và cặp kèn đá Tuy An. Hai cổ vật đàn đá và kèn đá, có niên đại cách ngày nay khoảng 3.000 - 2.500 năm, là những báu vật vô giá bởi sự độc đáo của di sản văn hóa đá này. Khai thác và phát triển mọi giá trị văn hóa, nghệ thuật của cặp kèn đá và bộ đàn đá Tuy An chính là tôn vinh tiền nhân, tôn vinh cội nguồn, coi trọng nghệ thuật của cộng đồng đa dân tộc, tạo sự thống nhất trong tính đa dạng và phong phú của nền văn hóa Việt Nam.

Việc bảo tồn và phát huy giá trị cặp kèn đá và bộ đàn đá Tuy An đặt ra vấn đề bảo quản nghiêm ngặt hiện vật gốc bảo đảm tính trung thực của lịch sử hình thành các hiện vật văn

hóa, không làm sai lệch các giá trị và đặc điểm vốn có của hiện vật gốc. Phải giữ gìn nguyên vẹn, không làm biến đổi những yếu tố cấu thành nên giá trị văn hóa vật thể và phi vật thể của di sản. Cặp kèn đá và bộ đàn đá Tuy An là báu vật quốc gia, là nguồn tài nguyên đặc biệt không thể tái sinh, không thể thay thế. Cần bảo tồn hai báu vật này nhằm duy trì tính xác thực và các giá trị của chúng như đã được xác định.

Đá – một trong những những tài nguyên khoáng sản có giá trị về nhiều mặt, đã trở thành biểu tượng của văn hóa, của thiên nhiên Phú Yên. Thông qua sự sáng tạo của con người, đá tác động vào văn hóa nghệ thuật, tín ngưỡng, tâm linh để tạo nên những giá trị văn hóa vật thể và phi vật thể trong đời sống của cộng đồng dân cư trên miền đất Phú Yên.

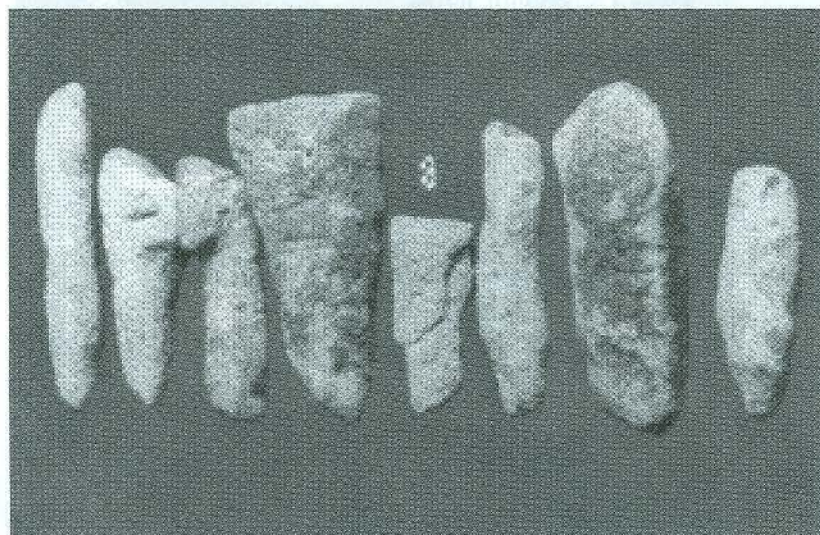
Phú Yên còn có nhiều di sản đá tự nhiên là những danh lam thắng cảnh nổi tiếng. Một trong số di sản đá tự nhiên được tôn vinh biểu tượng của xứ Đàng Trong là: núi Đá Bia (Thiên Nam đệ nhất trụ - Trụ số một trời Nam). Núi đá Bia không chỉ có vị trí quan trọng về địa lý và hấp dẫn bởi vẻ đẹp hùng tráng, kỳ thú của núi non, mà còn là ngọn núi huyền thoại,

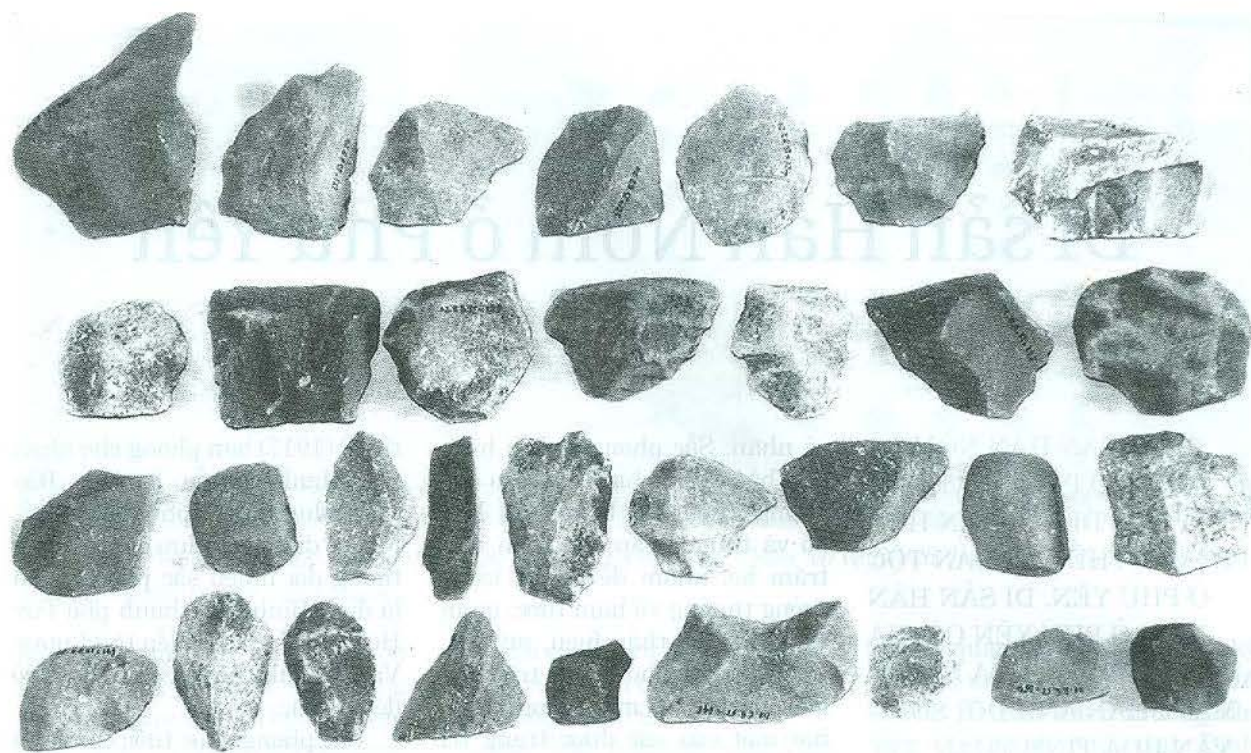
gắn liền với truyền thuyết về bài thơ khắc trên đá của vua Lê Thánh Tông từ thế kỷ XV. Thêm nữa núi Đá Bia còn có địa vị độc tôn trong đời sống tâm linh của người Chăm xưa và một số tộc người được xem là cư dân tại chỗ có quá trình cư trú ở vùng đất Phú Yên từ rất sớm. Vì lẽ đó núi Đá Bia mang một vẻ sâu lắng, giàu triết lý dân gian. Cùng với danh thắng Đá Bia là gành Đá Đĩa, danh thắng quốc gia “độc nhất vô nhị” ở Việt Nam có giá trị rất lớn về cảnh quan thiên nhiên, đặc biệt là cấu tạo địa chất... Phú Yên còn có những thắng cảnh nổi tiếng khác nhau như: Nhật Tự Sơn, Hòn Yến, vực Phun, suối Đá Bàn, với lợi thế yếu tố về nhiều mặt như địa chất, lịch sử, văn hóa; là nơi bảo tồn hệ động thực vật phong phú, đa dạng... do vậy, chứa đựng nhiều tiềm năng phát triển kinh tế và các loại hình du lịch. Các di sản đá tự nhiên gắn với hai cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp và đế quốc Mỹ của nhân dân Phú Yên cũng là nét độc đáo, mang giá trị lịch sử to lớn, là những địa chỉ đỏ cho các hoạt động về nguồn. Các di sản này tập trung chủ yếu ở vùng núi và vùng đồng bằng ven biển, có giá trị về mặt quân sự; là nơi lưu giữ những thông điệp về sự kiện, nhân vật lịch sử quan trọng của nhân dân Phú Yên trong hai cuộc kháng chiến chống thực dân, đế quốc xâm lược. Tiêu biểu như: Hóc Hoàn, gộp đá Lộp, Hang Vàng, hang Võ Trứ, gộp đá Kôn Clon, Hang Dơi, gộp đá Hòa Đắc, gộp đá Mông Mông, gộp đá suối Ô Ô, hang đá Ông Tú, hang Ma Lắm...

Những đặc trưng của di sản văn hóa đá Phú Yên

Di sản văn hóa đá Phú Yên thể hiện ở tính sáng tạo không ngừng của cộng đồng cư dân đã sinh sống trên miền đất Phú Yên trong suốt chiều dài lịch sử hình thành và phát triển. Họ là

Bộ đàn đá Tuy An, có niên đại cách đây 2.500 năm. Ảnh: Nguyễn Danh Hạnh

*Công cụ đá di tích Eo Bông (xã Sơn Thành Đông, huyện Tây Hòa) niên đại 20.000 đến 6.000 năm cách ngày nay.
Ảnh tư liệu*

chủ thể văn hóa trong việc tạo ra những di sản văn hóa đá với nhiều loại hình đa dạng, phong phú và mang sắc thái văn hóa riêng. Trong đó có lớp văn hóa bản địa với những công cụ đá, nhạc cụ đá của người tiền sử; tiếp đến là những di sản văn hóa đá thuộc lớp văn hóa giao lưu với Trung Hoa và Ấn Độ, nổi bật là những di sản văn hóa đá thuộc văn hóa Chăm với các nhóm bi ký, tượng người, tượng động vật, đài thờ, các chi tiết trang trí kiến trúc và những di sản văn hóa đá thuộc lớp văn hóa giao lưu với phương Tây như các công trình kiến trúc, xây dựng phục vụ phát triển kinh tế - dân sinh trong lịch sử cận hiện đại. Nhờ tính hệ thống mà di sản văn hóa đá Phú Yên liền mạch không bị đứt gãy. Đồng thời với tư cách là một thực thể đã góp phần tạo nên nền tảng văn hóa - tinh thần của các cộng đồng dân cư ở vùng đất Phú Yên trong lịch sử phát triển. Tính nhân sinh

của di sản văn hóa đá Phú Yên, phân biệt văn hóa như là một hiện tượng xã hội (do con người sáng tạo ra) với các giá trị tự nhiên (thiên tạo). Văn hóa là cái tự nhiên được biến đổi bởi con người. Sự tác động của con người vào tự nhiên có thể mang tính vật chất (như việc chế tác đàn đá, kèn đá các công cụ sản xuất bằng đá, các tác phẩm điêu khắc bằng đá...) hoặc tinh thần (như hình tượng đá qua những sáng tạo văn học - nghệ thuật với nhiều thể loại: truyền thuyết, sự tích, thơ ca, hò vè...). Do mang tính nhân sinh, nên di sản văn hóa đá Phú Yên trở thành sợi dây nối liền con người với con người, nối liền quá khứ với hiện tại; nó thực hiện chức năng giao tiếp và có tác dụng liên kết cộng đồng người lại với nhau. Nếu ngôn ngữ là hình thức của giao tiếp thì di sản văn hóa là nội dung của nó. Di sản văn hóa đá Phú Yên rất đa dạng, phong phú, mỗi một di sản văn hóa đá đều

hàm chứa những dấu ấn của chủ thể sáng tạo trong từng giai đoạn lịch sử. Vì vậy, di sản văn hóa đá Phú Yên còn có tính lịch sử sâu sắc.

Di sản văn hóa đá Phú Yên là sản phẩm sáng tạo, trao truyền của nhiều thế hệ, thuộc nhiều tộc người đã từng sinh sống trên mảnh đất này. Dưới sự tác động của con người, đá tự nhiên đã trở nên hữu ích. Đá trở thành vật liệu chính để kiến thiết làng xóm, xây dựng nhà ở, tạo các vật dụng trong sinh hoạt gia đình và xây dựng các công trình thủy lợi phục vụ phát triển kinh tế - dân sinh. Mang đặc tính bền vững, đá được dùng để đặt tên cho xóm, làng, núi sông. Đá gắn bó những lợi ích vật chất, đá đi vào đời sống tinh thần. Đá là hình tượng cho những sáng tạo trong văn học truyền thống và đương đại. Đá hòa vào dòng chảy văn hóa Phú Yên, tạo nên nét đặc trưng trong mạch nguồn văn hóa dân tộc. ■